

تغییر اقلیم و اقتصاد بازار

سرشناسه	: اتفاق، شهرام، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: تغییر اقلیم و اقتصاد بازار: گفتارهایی درباره اقتصاد سیاسی محیط زیست، گفتارهایی محیط زیستی درباره کتاب‌ها و آرای: ناومی کلاین، یانین واروفاکیس، بیل گیتس، رونالد رایت.../ نویسنده، تهیه و تنظیم از شهرام اتفاق، مجتبی طباطبائی.
مشخصات نشر	: تهران: آماره، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۰ ص.: مصور، نمودار
شابک	: 978-622-7326-86-4
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۱۶۱] - ۱۶۸.
یادداشت	: نمایه.
عنوان دیگر	: گفتارهایی درباره اقتصاد سیاسی محیط زیست، گفتارهایی محیط زیستی درباره کتاب‌ها و آرای: ناومی کلاین، یانین واروفاکیس، بیل گیتس، رونالد رایت... اقتصاد محیط زیست -- Environmental economics رشد اقتصادی -- جنبه‌های زیست محیطی -- Economic development -- Environmental aspects سرمایه‌داری -- جنبه‌های زیست محیطی -- Capitalism Environmental aspects : اقتصاد محیط زیست -- کتاب‌های نقدشده -- Environmental economics -- Book reviews تغییرات اقلیمی -- جنبه‌های زیست محیطی -- Climatic changes Environmental aspects
شناسه افزوده	: طباطبائی ابراهیمی، سیدمجتبی، ۱۳۶۹ -
رده بندی کنگره	: HCV9
رده بندی دیویی	: ۹۲۷/۳۳۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۸۸۱۵۴۸

تغییر اقلیم و اقتصاد بازار

گفتارهایی دربارهٔ اقتصاد سیاسی محیط زیست

نویسنده، تهیه و تنظیم از: شهرام اتفاق و مجتبی طباطبائی

گفتارهایی محیط‌زیستی درباره کتاب‌ها و آرای:
نائومی کلاین، یانيس واروفاکيس، بيل گيتس، رونالد رایت،
کارل پولانی، مایکل پرنتی، دیوید هاروی، جان بلامی فاستر،
توماس پیکتی، لوکاس شانسل، برانکو میلانوویچ و دیگران

بررسی و نقد کتاب‌های «دکترین شوک»، «حرف‌هایی با دخترم»،
«سرمایه‌داری علیه اقلیم»، «تله پیشرفت»، «نابرابری کربن»، «اکولوژی
مارکس - ماتریالیسم و طبیعت»، «تاریخ مختصر نئولیبرالیسم» و آثار دیگر

©Nashre Amareh, MMXXII

نشرآماره

عنوان کتاب: تغییر اقلیم و اقتصاد بازار

Title: Climate change and market economy

تألیف و تهیه و تنظیم: شهرام اتفاق و سیدمجتبی طباطبائی ابراهیمی

Authors: Shahram Etefagh & Mojtaba Tabatabaee

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۲۶-۸۶-۴

ISBN: 978-622-7326-86-4

نوبت چاپ: اول تاریخ چاپ: ۱۴۰۱

The 1st Edition Published: 2022

تیراژ: ۳۰۰ نسخه

Circulation: 300 impression

هرگونه کپی برداری، اسکن و میکروفیلم، جزئی یا کلی بدون اجازه مکتوب نشر آماره ممنوع بوده و پیگرد قانونی دارد

No portion of this book may be reproduced, by any process or technique, without the express written consent of the publisher (Amareh Press)

محتوای اصلی کتاب بازتاب اندیشه‌های پدیدآورنده‌ها توسط ناشر می‌باشد و مسئولیت درستی آن به عهده‌ی ایشان می‌باشد.

The views expressed in this book represent those of the individual Authors and Editors. These views do not necessarily reflect endorsement by the Publisher (Amareh Press)

© تمامی حقوق چاپ و نشر برای نشر آماره محفوظ است

© ALL RIGHTS RESERVED: for the Amareh Press

دفتر مرکزی نشر آماره: تهران، میدان انقلاب، خیابان انقلاب، ابتدای خیابان دوازده فروردین،

پلاک ۳۱۶، واحد ۴ تلفن ۰۲۱-۶۶۹۵۱۳۲۳ و ۰۹۳۶۸۷۶۴۳۹۱

برای آگاهی از مراکز فروش و سایر اطلاعات به وبسایت نشر آماره مراجعه کنید:

www.nashreamareh.ir

تقدیم به مهشاد کریمی و ریحانه یاسری

غالب این متون، از روی فایل‌های صوتی و تصویری گفت‌وگوهای انجام‌شده پیاده‌سازی شده‌اند. طبعاً وجود مغایرت‌هایی در فرآیند تبدیل ادبیات محاوره‌ای به متن نوشتاری محتمل است. افزون بر این، در طی فرایند ویراستاری کتاب، سخنران این جلسات در برخی موارد، بخش‌هایی جزئی را به متن افزوده است تا بر غنای محتوا افزوده شود.

پیشگفتار

تولید هر کالایی مستلزم صرف انرژی، استفاده از منابع و انتشار گازهای گلخانه‌ای است. اکنون ما انسان‌ها از یک سو با گرمایش زمین و تغییر اقلیم ناشی از آن مواجه ایم، و از سوی دیگر برای برآورده کردن نیازهایمان محتاج ساخت و ساز یا تولید کالاهای گوناگون هستیم. قطعاً کاهش تولید می‌تواند منجر به کاهش آسیب‌های محیط‌زیستی شود، اما برای کاهش تولید هر کالایی ابتدا لازم است تقاضا برای آن کالا کاهش یابد. این کاهش تقاضا ممکن است در نتیجه‌ی تغییر سبک زندگی، پیدایش کالای جایگزینی که آسیب کم‌تری به محیط‌زیست بزند، یا دیگر روش‌ها باشد، اما اگر قرار باشد بدون کاهش تقاضا، تولید محصولی کاهش یابد، درماندگی مردم ناشی از ناتوانی در برآورده کردن نیازهایشان، می‌تواند آسیب‌های جدی دیگری به زندگی آنان وارد سازد؛ پیامدهای همچون کاهش سطح رفاه، افزایش فقر و گرسنگی را در پی داشته باشد. چنین رویکردی در نهایت ممکن است که خود منجر به تخریب بیشتر محیط زیست می‌شود، چراکه اساساً در کشورهای فقیر حفظ محیط‌زیست اولویت کمتری پیدا می‌کند.

بنابراین ما نمی‌توانیم اقتصاد را به پای محیط‌زیست یا محیط‌زیست را به پای اقتصادی قربانی کنیم، اما سوال اینجاست که چطور می‌توان بدون تضعیف اقتصاد آسیب به محیط‌زیست را کاهش داد؟ پاسخ به این پرسش، نیاز به بررسی ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی و محیط‌زیستی دارد. برای نزدیک‌تر شدن به پاسخ می‌توان سوالات

دقیق‌تری را مطرح کرد. به عنوان مثال در کنترل آسیب‌های محیط‌زیستی در کدام نظام اقتصاد سیاسی موفق‌تر عمل می‌کنند، نظام سرمایه‌داری یا نظام‌های سوسیالیستی؟ در یک کشور مشخص، حرکت به سمت اخذ تصمیمات کلان اقتصادی، در یک سیستم متمرکز دولتی تاثیر بهتری دارد یا در بازار آزاد؟ تولید کالاها به دست دولت آسیب محیط‌زیستی بیش‌تری را به دنبال دارد یا در تولید آن‌ها توسط بخش خصوصی؟ کدام نظام اقتصادی یا ساختار اجتماعی نسبت به صنایع نوین و فناوری‌هایی با آلاینده‌گی کم‌تر، گشوده‌تر است؟ توسعه‌یافتگی و پیشرفت، چه مخاطرات یا فرصت‌هایی را برای تخریب یا بهبود محیط‌زیست دارد؟ آیا افزایش تولید ناخالص ملی داخلی، الزاماً به معنای افزایش انتشار کربن یا آسیب به محیط‌زیست است؟

برای پاسخ به این سوالات مجموعه گفتگوهایی با شهرام اتفاق، نویسنده و پژوهشگر در حوزه «اقتصاد سیاسی محیط زیست» داشتم. از جمله کتاب‌هایی که شهرام اتفاق در مورد این موضوع منتشر کرده است «اقتصاد سیاسی محیط‌زیست» در دو جلد، «طبقه و محیط‌زیست» و «محیط زیست: سرمایه‌داری یا سوسیالیسم؟» است.

در این گفتگوها ضمن نقد و بررسی آرای متفکران و سخنوران «اقتصاد سیاسی محیط‌زیست»، به مفاهیم پایه‌ای در اقتصاد و محیط‌زیست و مهندسی پرداخته شده است. هر فصل از کتاب به موضوع نقد بررسی یک یا چند نفر از متفکران شاخص، با آرای مشخص اختصاص داده شده است.

در **فصل اول**، آرای نائومی کلاین در دو کتاب «دکترین شوک» و «سرمایه‌داری در تقابل با شرایط اقلیمی» نقد و بررسی شده است. خانم کلاین ادعا می‌کند که ریشه مشکلات محیط‌زیستی، نه انتشار گازهای گلخانه‌ای، بلکه نظام سرمایه‌داری است. به عنوان مثال وی شرکت‌های بزرگ نفتی مانند توتال و اکسون موبیل را مقصران اصلی آسیب به محیط‌زیست می‌داند.

در **فصل دوم**، ابتدا مفاهیم علمی پایه در مورد مشکل گرمایش جهانی و آلاینده‌گی گازهای گلخانه‌ای بیان شد و سپس به نقد و بررسی آرای متفکران موافق مالیات کربن از جمله پیکتی، شانسل و میلانوویچ پرداخته شد و همچنین روش

جایگزین برای مالیات کربن، یعنی سقف انتشار شرح داده شد و ضمن مقایسه مزایا و معایب این دوروش شرح داده شد که تا کنون راهکار موثر سومی پیشنهاد نشده است. در **فصل سوم**، آرای یانینس واروفاکیس در کتاب «حرفه‌هایی با دخترم درباره اقتصاد، تاریخ مختصر سرمایه‌داری» پرداخته شد. واروفاکیس در این کتاب تلاش می‌کند که خوانش متفاوتی از تاریخ تحول اقتصاد به زبان ساده ارائه دهد. از جمله مباحث اصلی کتاب این است که وی تفکیک بین ارزش تجربی و ارزش مبادله‌ای را شرح می‌دهد، و ضمن تأکید بر اهمیت ارزش تجربی از کم‌رنگ شدن ارزش‌های تجربی در جهان مدرن ابراز ناخرسندی می‌کند. در این فصل این دعاوی در کنار خوانش ماتریالیستی واروفاکس از تاریخ اقتصاد سیاسی و دیگر دعاوی وی مورد نقد و بررسی قرار گرفت.

در **فصل چهارم**، مساله «کالایی‌سازی طبیعت» در آرای برخی از متفکران چپ مانند: کارل پولانی، مایکل پرنٹی، دیوید هاروی، جان بلامی فاستر، یانینس واروفاکیس، نائومی کلاین نقد و بررسی شد. در ابتدا مارکس بود که مساله «کالایی‌شدن همه چیز» را مطرح کرد و متفکرانی مانند واروفاکیس به دنبال آن به «کالایی‌سازی طبیعت» اشاره می‌کنند. با این حال مفهوم «کالایی‌شدن» در نزد مارکس، با دعاوی متفکران نومارکسیست متفاوت است. در این فصل به تفصیل این مساله بررسی شده است.

در **فصل پنجم** بررسی آرای بیل گیتس، بنیان‌گذار شرکت مایکروسافت در دستور کار قرار گرفته است و به اقدامات بنیاد گیتس پرداخته‌ایم. گیتس با توجه به بینش اقتصادی و دسترسی به دانشمندان تراز اول جهان، در کتاب اخیرش با نام «چگونه از فاجعه اقلیمی جلوگیری کنیم»، مشکل تغییر اقلیم را تحلیل کرده و توضیح می‌دهد که چرا لازم است ما انسان‌ها انتشار کربن را از مقدار فعلی، که برابر ۵۱ میلیارد تن در سال است، به صفر برسانیم و در راستای تحقق این هدف با چه چالش‌هایی مواجه هستیم. در سرتاسر این فصول، به کتاب‌ها و مراجع متعدد دیگری اشاره می‌شود که آشنایی با آن‌ها برای مخاطبان علاقه‌مند بسیار جالب است. زیرا منابع مورد ارجاع تنها وابسته به یک جریان فکری نیستند و نمایان ساختن این تعارض و تمایز افکار، کمک شایانی به فهم مطالب می‌کند.

این گفتگوها به زبان ساده بیان شده است و فرصت مناسبی را برای آن دسته از خوانندگانی فراهم می‌کند که پیش‌تر آشنایی چندانی با اقتصاد سیاسی محیط‌زیست نداشته‌اند. وانگهی مجال مناسبی است تا مخاطبان، به درک عمیق‌تری از مسائل اساسی این حوزه دست یابند و پس از آن، بدون ملال خاطر و سردرگمی، کتاب‌های مفصل‌تر را مطالعه و مفاهیم آن‌ها را دریابند.

مجتبی طباطبائی
موسسه فرهنگی صدانت

فهرست مطالب

- ۱۳ فصل اول. نقد آرای ناثومی کلاین نویسنده دو کتاب «دکترین شوک» و «آخرین فرصت تغییر»
- ۴۷ فصل دوم. نقد آرای پیکتی، شانسل و میلانوویچ نویسندگان «نابرابری در کرین»
- ۸۳ فصل سوم. نقد آرای یانینس و اروفاکیس در کتاب «حرف‌هایی با دخترم در مورد اقتصاد»
- ۱۱۹ فصل چهارم. نقد کالایی‌سازی طبیعت در آرای پولانی، پرتی، هاروی، فاستر، و اروفاکیس و ...
- ۱۴۷ فصل پنجم. بررسی آرای بیل گیتس نویسنده کتاب «چگونه از فاجعه اقلیمی اجتناب کنیم؟»
- ۱۸۵ پیوست‌ها
- ۱۹۵ منابع و مراجع
- ۲۰۳ نمایه اسامی به زبان انگلیسی و پارسی

فصل اول

نقد آرای نائومی کلاین نویسنده دو کتاب «دکترین شوک» و «آخرین فرصت تغییر»

شکل (۱): نائومی کلاین ژورنالیست کانادایی و نویسنده کتاب‌های
«دکترین شوک» و «آخرین فرصت تغییر – سرمایه‌داری در تقابل با
شرایط اقلیمی»

مجتبی طباطبائی:

در جلسه‌ی اول به نقد آرای نائومی کلاین^۱ در کتاب «سرمایه‌داری در تقابل با شرایط اقلیمی»^۲ می‌پردازیم. نائومی کلاین در ایران با دو کتاب مشهور است. کتاب اول «دکترین شوک»^۳ که در سال ۲۰۰۷ منتشر شد و کتاب دیگر هم با عنوان «سرمایه‌داری در تقابل با شرایط اقلیمی». نائومی کلاین در کتاب دکترین شوک از این ادعا دفاع می‌کند که بخشی از تغییرات به سمت سرمایه‌داری رادیکال یا بازار آزاد در برخی جوامع، نه حاصل دموکراسی، بلکه حاصل شوک‌هایی منبعث از آموزه‌های میلتون فریدمن^۴ و «مکتب شیکاگو» بوده‌اند. شوک ناشی از جنگ، حمله تروریستی، کودتا و حوادث طبیعی. در کتاب «سرمایه‌داری در تقابل با شرایط اقلیمی» ادعا می‌کند که مشکلات تغییر اقلیم و فعالیت‌های انسانی که منجر به انتشار گازهای گلخانه‌ای می‌شوند، ناشی از نظام سرمایه‌داری است. این سوال پیش می‌آید که چقدر از نقد نائومی کلاین به خود نظام سرمایه‌داری بر می‌گردد و چقدر حاصل آفات آن نوع از سرمایه‌داری است که خودش مورد نقد طرفداران لیبرالیسم کلاسیک واقع می‌شود. خب من دیگر صحبتی نمی‌کنم تا شما بحث‌ها را پیش ببرید.

شهرام اتفاق:

صحبت در مورد دو کتاب پر حاشیه در بازه‌ی زمانی یک ساعته کار دشواری است. اما سعی می‌کنیم به برخی از وجوه در این حوزه بپردازیم. بخشی از بحث‌های ما، متمرکز بر دو کتاب نائومی کلاین است: او کتاب «دکترین شوک» را در سال ۲۰۰۷ (کلاین، ۱۳۸۹) و کتاب «سرمایه‌داری در تقابل با شرایط اقلیمی» را در سال ۲۰۱۴ (کلاین، ۱۳۹۶) نوشته است. این دو کتاب در ایران ترجمه شده و در فضای روشنفکری ایران مطرح شده است و جای بحث دارد. برای همین، بررسی این کتاب‌ها در دستور کار ما قرار گرفته است. البته من پیشتر نیز نقدی مکتوب در مورد نگاه نائومی کلاین نوشته‌ام. (اتفاق، ۱۴۰۰ ج)

¹ Naomi Klein

² This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate

³ The Shock Doctrine

⁴ Milton Friedman